

**Historisch
materialisme**

een boekbespreking
door

Monika Abicht

**Hermann Scheler : "Einführung in den historische Materialismus";
VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1975.**

De filozofen hebben de wereld alleen maar op verschillende manieren geïnterpreteerd; het komt er echter op aan hem te veranderen. (Marx, Engels)

Deze uitspraak is één van de hoofdthema's van dit boek, dat in feite een reeks colleges is van een universiteitsprofessor in de DDR als inleidende cursus in het historisch materialisme voor studenten in de filozofie. Ondanks de academische geschooldheid van de auteur, is dit boek beslist leesbaar voor een breder publiek, en slechts in één hoofdstuk (over het verschil tussen historisch materialisme en dialektisch materialisme) meer direkt gericht op filozofen.

Dit boek stelt veel fundamentele vragen voor het Marxisme:

- wat is het nut van de filozofie in een socialistische maatschappij?
- hoe is de Marxistische filozofie historisch gegroeid?
- wat is de eigenlijke bijdrage van de Marxistische theorie tegenover de reeds vroeger bestaande filozofische theorieën?
- wat is de verhouding tussen zijn en bewustzijn, tussen basis en superstructuur, tussen de natuur en de mens?
- is het Marxisme een methode of een theorie?
- sluit het historisch materialisme de studie van de bijzondere wetenschappen uit?
- hoe kunnen de kontradikties van het individu en de maatschappij opgelost worden?

We zullen hier in het kort een paar van die hoofdstukken bespreken, waarin volgens ons de echte bijdrage ligt van dit boek.

1. Wat is het nut van de filozofie?

In de "Duitse Ideologie" zegt Marx dat de filozofie enkel een reflectie en dikwijls een verdediging of apologie is van de sociale en economische structuren onder het kapitalisme. In die zin zal de filozofie niet meer nodig zijn in een socialistische maatschappij. Dit wil nochtans niet zeggen dat volgens Marx de filozofie totaal moet afgeschaft worden. Het duitse woord "aufheben" heeft de tweevoudige betekenis van bewaren en overwinnen. De Marxistische filozofie moet eerst de reeds bestaande wetenschap overnemen, ze kritisch analyseren en ze dan om-

vormen. Het historisch materialisme is niet enkel een methode, maar een wetenschap op zich, die bepaalde elementen van de vroegere filosofieën heeft overgenomen en andere elementen grondig hervormd heeft. De Marxistische filosofie is ook het resultaat van bepaalde nieuwe, geniale inzichten van Marx en Engels, een filosofie die de arbeidersklasse kan helpen de sociale tegenstellingen in te zien en de strijd er tegen te voeren.

Het materialisme is de leer die uitgaat van de concrete materie, zowel in de studie van de maatschappij als van de natuur. Ze reageert vooral tegen de idealistische filosofieën die tot dan toe overwegend waren en die in God of in een abstracte idee het wereldbeginsel zagen dat alles kon verklaren en laten voortbestaan.

Het historisch materialisme bestudeert meer specifiek het maatschappelijk leven, de sociale verhoudingen. Het legt de nadruk op de historische ontwikkeling van die verhoudingen. Het is ook met behulp van het historisch materialisme zelf dat het ontstaan van de Marxistische leer te verklaren is.

2. Hoe is het Marxisme historisch gegroeid?

In een uitvoerig historisch overzicht zet de auteur uiteen wie de voorlopers waren van Marx en Engels, wat die voorlopers bijgedragen hebben tot het Marxisme en wat hun tekortkomingen waren. Als geestelijke bronnen van Marx worden geciteerd en besproken: a) de klassieke Duitse filosofie (de dialektiek van Hegel en het materialisme van Feuerbach); b) de Engelse politieke economie (de waardetheorie van Ricardo en de markteconomie van Smith); en c) het Franse socialisme (de menselijke natuur als fundamentele verklaring voor alles bij o.m. Rousseau);

De auteur legt vooral de nadruk op het feit dat niet alleen elk van deze voorlopers van Marx gebonden was aan zijn eigen klasse, zijn eigen milieu, maar ook op het feit dat hun theorieën het resultaat waren van specifieke, materiële, culturele en historische omstandigheden waarin die filosofen zich bevonden. Zo komt het dat een zelfde klasse in verschillende omstandigheden andere theorieën kan voortbrengen: bv. de Duitse Aufklärung die met Herder vooral de cultuur als basis nam voor het wereldgebeuren, terwijl de Franse Aufklärung met Rousseau die basis vond in de natuur.

Ook de scheiding van staat en maatschappij is een begrip dat slechts zeer langzaam gegroeid is vanaf Hegel, die voor het eerst zegt dat

de staat meer is dan een hogere vorm van gemeenschap. Het is in hun verzet tegen de eisen van de lagere standen dat de Engelse moraal-filozofen van de 18e eeuw (Hume, Smith) er op aandringen aan de staat de autoriteit van de familie vader toe te kennen.

In dit boek wordt verder ook duidelijk gesteld hoe de ontwikkeling van de natuurwetenschappen de ontwikkeling van de sociale wetenschappen gestimuleerd heeft.

Waarom is het Marxisme dan precies in Duitsland begonnen? Terwijl Frankrijk en Engeland zowel op economisch als op wetenschappelijk gebied grote vooruitgang gemaakt hadden in de 17e en 18e eeuw, was het Duitsland van de 19e eeuw nog altijd feodaal en agrarisch. De Duitse bourgeoisie had nog haar revolutie niet gemaakt, zoals dat in Frankrijk het geval geweest was, hoewel de Franse revolutie beslist de ontwikkeling van het Marxisme gunstig beïnvloed heeft. Er was in Duitsland in de 19e eeuw nog volop het Idealisme, dat zich met geschiedkundige en sociaal-filozofische verklaringen bezighield. De Aufklärung komt laat in Duitsland: via Herder, Kant, Fichte, komt er uiteindelijk Hegel, die met zijn dialektische methode een zeer fundamentele bijdrage geleverd heeft aan het Marxisme. Dan komt Feuerbach die zijn materialisme gebruikt als een wapen tegen het Idealisme en de godsdienst, maar die niet de stap zet van de strijd van het burgerdom naar de strijd van het proletariaat. Het zijn Marx en Engels geweest die van het Materialisme een revolutionaire leer gemaakt hebben, een wapen in de klassenstrijd.

Een ander voorbeeld van de materiële basis van de filozofie is het utopisch socialisme (Fourier, St. Simon, Owen), dat in Frankrijk en in Engeland ontstaan is uit de Romantiek, vooral als reactie tegen de kapitalistische uitbuiting die toen begon. Het utopisch socialisme is een ideologisch protest; het ontwikkelde zich nog niet als echt socialisme omdat het kapitalisme zelf en de arbeidersklasse zich nog niet volledig ontwikkeld hadden. De utopische socialisten waren wel humanistisch, maar zagen in het proletariaat een passieve klasse. Volgens St. Simon moest de burgerlijke klasse regeren.

3. Wat is dan de echte bijdrage van het Marxisme?

Terwijl Marx erkent dat hij veel te danken heeft aan de historische inzichten vóór hem, zegt hij zelf dat het creatieve van zijn werk in de volgende drie punten ligt: a) aantonen dat het bestaan van de klas-

sen alleen gebonden is aan bepaalde historische ontwikkelingsfazen van de produktie; b) dat de klassestrijd noodzakelijkerwijze voert tot een diktatuur van het proletariaat; en c) dat deze diktatuur zelf alleen maar de overgang is naar het opheffen van alle klassen en het opbouwen van een klasseloze maatschappij (Marx in een brief aan J.Weydemeyer, 5 maart 1852).

Terwijl de burgerlijke filozofie en de sociaal-demokraten zich sinds de hoogkonjunktuur van het kapitalisme op het standpunt gesteld hebben dat er geen klassen meer zijn, blijven historische materialisten steunen op het belang van de sociale verhoudingen die gekreëerd worden door de produktieverhoudingen, ook in een maatschappij waar de techniek en de wetenschap een zekere welstand mogelijk gemaakt hebben. Trouwens, die techniek en wetenschap worden niet geschuwd of genegeerd door marxisten. Volgens hen hangt het er alleen vanaf in welke maatschappelijke structuur de techniek en de wetenschap evolueren en hoe ze gebruikt worden.

4. Is het Marxisme een methode of een theorie?

Aangezien voor Marx de theorie groeit uit de praktijk, en de praktijk uit de theorie, is een echte scheiding tussen methode en theorie niet mogelijk hoewel ze wel apart kunnen gedefinieerd worden. Zo bvb. is het dialektisch materialisme zeer eng verbonden met het historisch materialisme, maar niet identisch. Het dialektisch materialisme bestudeert de algemene wetten van de wereld als een geheel, de natuur, de maatschappij en de verhouding tussen de natuur en de maatschappij. Het historisch materialisme richt zich meer specifiek op bepaalde vraagstukken van het maatschappelijk leven. Zoals het algemene en het bijzondere niet van elkaar te scheiden zijn, maar integendeel mekaar vervolledigen, zo moeten ook de methode en de theorie van het Marxisme als één geheel beschouwd worden. Als dit niet gedaan wordt, ontstaan er theoretische en strategische fouten, zoals volgens de auteur het geval was bij Rosa Luxemburg, Kautsky en Lucács. Hij oefent ook kritiek uit op het Chinees socialisme dat volgens hem uitgaat van idealistische voorstellingen. Het Marxisme moet tegelijkertijd een algemene leer zijn, een wereldvisie en een navorsbare wetenschap. Volgens hem heeft het historisch materialisme tot hiertoe niet genoeg de empirische methode van onderzoek gebruikt, terwijl de burgerlijke sociologie dat te veel gedaan heeft.

5. Hoe kunnen de kontradikties van het individu en de maatschappij
opgelost worden?

Er is een materiële en dialektische eenheid van natuur en maatschappij. De schakel tussen die twee is de mens, die door zijn arbeid de natuur verandert en zich daardoor onderscheidt van de dieren. Vroeger geloofde men dat de mens enkel gedreven werd door zijn biologie, zijn instinkt, het klimaat, enz. Nu geloven sommigen dat de mens gedreven en bedreigd wordt door de machine. Volgens hen zou de machine de oorzaak zijn van de conflicten onder de mensen. Marxisten geloven in de fundamentele eenheid van het individu en de maatschappij, eenheid die niet bedreigd wordt door de machine, maar door de produktieverhoudingen van die maatschappij. Het is alleen maar onder het kommunisme dat het individu een echt sociaal wezen wordt, en dat die tegenstelling opgeheven wordt.

De auteur besluit dat we nu op wereldniveau in een overgangsstadium zijn van het kapitalisme naar het socialisme en dat het niet noodzakelijk die landen zijn waar het kapitalisme het sterkst doorgevoerd is, die het eerst socialistisch zullen worden.

Aan deze samenvatting kan men de bijdrage van dit boek afmeten. Het is een waardevol boek, maar het is zeer jammer dat de auteur zich helemaal niet gewijd heeft aan de "Grundrisse", de uitvoerige notities van Marx, waarin al de problemen van basis en superstructuur, aliënering, materie, natuur, techniek, dialektiek, enz. met oneindig meer genuanceerdheid en complexiteit naar voor komen. Het boek is beslist interessant, maar geeft zeker geen nieuwe kijk op het Marxisme, zoals dat bijvoorbeeld door de "Grundrisse" mogelijk is.